

Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi
2003 / Cilt: 20 / Sayı: 2 / ss.31-40

Türkiye’de olumsuz Pierre Loti eleştirileri

Zeynep MENNAN*

Özet

Bu yazıda, 1876-1923 yılları arasında Avrupa’lıların emperyalist politikalarını ve gayri-müslim cemaatlerin karşı propagandalarını çürütmek için uğraşlar vermiş ve Türklerin sevgisini kazanmış bir Batılı yazara, Pierre Loti’ye bazı Türk yazarları tarafından yöneltilen olumsuz eleştiriler ve farklı bakış açıları ele alınmaya çalışılmıştır. Ancak, Loti’nin Türkiye’ye bakışından çok, yazarın gözlemlerini romanlaştırdığı “*Aziyade*” ve “*Mutsuz Kadınlar*” adlı iki yapıtından yola çıkılarak, onun kimliğinde, gözlemlerinde ve yargılarında somutlaşan Batılı bakışı, kimi Türk yazarlarının nasıl değerlendirdiğinin temel alındığı bu incelemede, yazara yöneltilen eleştirilerin, yazarın kişiliği ve “tarihsel gerçekleri” saptırdığı yönünde ağırlık kazandığı gözlemlenmiştir.

Anahtar Sözcükler: Oryantalizm, Osmanlı’da harem yaşamı, örf ve adetler, tarihsel gerçekler

Abstract

Although the European writer Pierre Loti struggled to show the invalidity of the antipropaganda of the non-muslim communities between 1876-1923 and although he was against the imperialism of Europe, he was criticized by some Turkish writers. The purpose of this study is to show how his European outlook that was reflected in his observations and judgements were misinterpreted by the Turkish writers mentioned above by focusing on his two novels “*Aziyadé*” and “*Les Désenchantées*” which were mainly about his own observations and not about his view of Turkey. It was also observed that this unfair criticism not only distorted the historical reality but also it was an unjust attack on Loti’s career as a writer.

Key Words: Orientalism; Harem life in Ottoman Empire; customs and traditions; historical realities

---

* Doç. Dr., Hacettepe Üniversitesi Fransız Dili ve Edebiyatı

Avrupa’nın, dünyayı hızla egemenliği altına almaya başladığı bir dönem olan 18.yy’da, Doğu dünyasına, özellikle de Osmanlı-Türk kültürüne Batı’da duyulan ilginin giderek somutlaştığı söylenebilir. Bu yüzyılda, özellikle Fransa’da, belirli çevrelerde, baharat ve kahve gibi ürünlerin ithal edildiği Türkiye’yi bir zenginlikler ülkesi, gizemli, keşfedilmesi gereken, biraz da masalsi bir diyar olarak görme neredeyse bir moda haline gelmiştir. Ticaret amacıyla Türkiye’ye gelen tüccarlarla gezginlerin Doğu kültürleriyle tanışması ve ülkelerine döndüklerinde Doğu’nun etnografik zenginlikleri ve gelenekleri üzerine anlattıkları “seyahatnameler”, “*Turquerie*” denen bir tarzın ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu tarz, bir anlamda, bugün tartışılan “*Oryantalizm*”’in de düşünsel altyapısını oluşturmaktadır. XIX.yy.’ın başlarından itibaren de dünya üzerinde yaygın bir sömürgecilik ağı oluşturan ve Sanayi Devriminin sağladığı geniş teknik ve ekonomik olanaklarla donanmış Avrupa, Osmanlı İmparatorluğu’nu da siyasi ve ekonomik açıdan gideerek tam bir kısıka almıştır.

Fransa’da devrim sonrası yaşanan radikal değişimler ile XIX. yy.’ın başlarında Napolyon savaşlarının yol açtığı siyasi ve ekonomik çalkantılardan kaynaklanan ve tüm bir kuşağı derinden etkileyen değerler bunalımı, özellikle yazın çevrelerinde “*yüzyıl hastalığı*” (*mal du siècle*) adıyla somutlaşacaktır; bu kaygılı, uyumsuz, düşüncü kuşakta “uzak iklimlere”, “ötekine” kaçış yani egzotizm, yazar ve sanatçılara hem yaşamsal, hem sanatsal açıdan bir açılma, bir soluklanma olanağı doğuracak, yaşadıkları ortamda bulamadıklarını “uzak iklimlerin” çekici, renkli, kokulu, gizemli havasında bulma olanağı sağlayacaktır. Bu çerçevede, yüzyılın başından ortasına kadar, **Chateaubriand, Lamartine, Gautier, Nerval, Flaubert** gibi yazarların Doğu’ya yaptıkları gezilerden hareketle yayımladıkları kitaplar, Doğu Dünyası hakkında Batılılara, kimi zaman önyargılı değerlendirmeler de içerse, ilginç bilgiler verir. Bu bağlamda, örneğin **Hugo**, hiç görmediği Türk-İslâm alemini, yunanseverliğinin gölgesinde, çarpık bir şekilde yansıtırken, **Lamartine, Gautier ve Nerval** nispeten daha nesnel ve gerçekçi tablolar vermeye çalışmışlardır. XIX.yy’ın sonlarına gelindiğinde doğulu yaşamın “egzotik özelliklerini” daha bir ön plana çıkaran **Pierre Loti**’nin görünüşte ilgisi diğer yazarlardan çok farklı olmasa da, yazar, Türkiye’de daha uzun kalarak, Türk ruhuna daha bir nüfuz etmiş ve Türk gelenek, görenek, kültürüyle ilgili ayrıntılara girmiştir. Loti’yi öteki yazarlardan ayıran en büyük fark, onların “*Doğu’ya Yolculuk*” (“*Voyage en Orient*”) adı altında yaptıkları yolculukları bir tür “seyahatname” biçiminde yazarken, Loti’nin gözlemlerini romanlaştırmış olmasıdır.

Biz bu incelememizde, özellikle “**Aziyade**” ve “**Mutsuz Kadınlar**” romanlarını öne çıkararak, Loti’nin Türkiye’ye bakışını değil, Loti’nin kimliğinde, gözlemlerinde ve yargılarında somutlaşan Avrupa’lı, Batılı bakışı, kimi Türk yazarlarının nasıl değerlendirdiğini temel alacağız. Bu bağlamda, **Tevfik Fikret**’in 1898 yılında

Servet-i Fünûn dergisinin 401 ve 402. Sayılarında yer alan “*Ecnebler ve Türkçemiz*” ve “*Aziyâde*” başlıklı iki makalesini, **Ömer Lütfü**’nün 1907 de “*İctihad*” dergisinde yayımlanan , Loti’nin çizdiği harem imajının yanıltıcılığı ve çarpıklığı üzerine görüşlerini yazdığı “*Mutsuz Kadınlar*” (“*Les Désenchantées*”) başlıklı makalesini , **Nazım Hikmet**’in 1925’de yazdığı “*Pierre Loti*” adlı şiirinde çizdiği olumsuz Loti imajını ve **Orhan Koloğlu**’nun 1999’da çıkan “*Loti’nin kadınları – Osmanlı haremının gizemli dünyası*” kitabından aldığımız görüşlerini ve bu bağlamda Koloğlu’nun andığı **Ahmet Rıza**’nın Fransa’da yayınlanan “*Meşveret*” dergisindeki “*Mutsuz Kadınlar*” la ilgili değerlendirmesini ele alacağız.

Burada amacımız, Türklerin sevgisini kazanmış, 1876-1923 yılları arasında, büyük bir cesaretle Avrupa’lıların emperyalist politikaları kadar Osmanlı devleti içinde yaşayan ve Avrupalı devletler tarafından kışkırtılan gayri-müslim cemaatlerin karşı propagandalarını ve çarpıtmalarını çürütmek için uğraş vermiş, Türklerin savunuculuğunu üstlenmiş bir Batılı yazara yöneltilen olumsuz eleştirileri ve farklı bakış açılarını ele almaktır.

Tevfik Fikret , 1898 yılında *Servet-i Fünûn*’un 401. Sayısında kaleme aldığı “*Ecnebler ve Türkçemiz*” başlıklı makalesinde Avrupa’nın Doğu’yu ne kadar yanlış tanıdığını örneklerle anlatırken, sözü Pierre Loti’ye getiriyor. Yazarın, beş-altı yıl önce, Octave Feuillet’nin yerine Fransız Akademisi üyeliğine kabul edildiği gün söz alan Akademi Başkanı Mösyö Merzières’in Loti’ye hitaben yaptığı konuşmada söylediklerine dikkati çekiyor: “*Biz Fransızlar Doğuyu ve Uzak Doğu’yu sizin sayenizde, sizin yapıtlarınız sayesinde tanıdık, keşfettik. Oralarda kendi eviniz, kendi memleketiniz gibi geziyor, bizi de birlikte gezdiriyorsunuz. Doğulunun örf, adet , yaşayış biçimi ve davranışları üzerindeki esrar perdesini tabaka tabaka kaldırarak bizi bu sırlarla ilgili bilgilendiriyorsunuz.*” Merzières’in bu sözleri, Tevfik Fikret’e göre, Loti’nin kendi vatandaşları arasında Doğu dünyasının tüm gizlerini bildiğinden kuşku duyulmadığının bir kanıtıdır. O yıllarda, Hachette yayınevinden çıkan, her bölümünde ayrı bir başkent tanıtıldığı “*Dünya Başkentleri*” adlı kitapta, İstanbul bölümünün tanıtılması görevinin de Pierre Loti’ye verilmesi Tevfik Fikret’e göre bu görüşü kuvvetlendirmektedir. Çünkü, bu kitapta, her başkent, orayı en iyi bilen yazara, gazeteciye ya da araştırmacıya yazdırılmıştır ; “*Demek ki, der, Tevfik Fikret , Fransa’da İstanbul’u ve bizi en iyi bilen, ya da en iyi bilenlerden biri Loti imiş. Zaten kendisi de öyle söylüyor. Diyor ki: “İstanbul’da pek çok kez buldum. Güzel Türkçe öğrendim. Türk’lere o kadar uydum, o kadar benzedim ki kıyafet değiştirip içlerine karıştığında neredeyse farketmezlerdi..”*” Tevfik Fikret , Loti’nin, halkı tanımak için bu yola başvurmasını yazarın kişiliğindeki tuhaflıklara bağlıyor, garip

davranışlarının bir örneği olarak değerlendiriyor; Ve bu kıyafetle Türk’leri aldatmayı bir yana bırakalım, kendi kendisini bile aldatamayacağını belirtiyor. Loti bu yazdıklarıyla olsa olsa kendi vatandaşlarını aldatabilir Tefik Fikret’e göre : “*Vatandaşlarını pek güzel aldattığına hiç şüphe yok, onlar sanıyorlar ve inanıyorlar ki Mösyö Loti Aziyade’inde anlattığı gibi Selanik’ten sonra İstanbul’da gerçekten bir bayanla buluşmuş, onunla yaşamış, Eyüp civarında Fransızlığını hiç belli etmeyerek günlerce onunla birlikte oturmuş. Artık masalın bu kadarına inanınca, yazarın türkçeyi anadili gibi bildiği, Türkleri, türklüğü inceden inceye tanıdığı inancı kuvvetlenmez mi?* “ Oysa, türkçeye bu kadar hakim olduğunu söyleyen, ülkesinde kendini, kitaplarını o sıfatla satan Loti’nin kitaptaki İstanbul tanıtımından Tefik Fikret’in aynen çevirdiği satırlar Loti’yi ele veriyor:

“ *...Ve şimdi bu insan seli arasında, yine eskisi gibi yüksek sesle “bestür!... bestür!* “ diyerek atımı dört nala sürüyordum...”

Yazarın bir ramazan akşamı at üzerinde Galata’dan geçişini anlattığı bu satırlardaki çelişki ve türkçe hatası üzerine Fikret çileden çıkıp, eleştirisinin dozunu arttırıyor: “*Caddenin o kalabalığında dört nala gitmekten çekinmiyor. Pek güzel, ama o “bestür!” lar da neyin nesi? Türkçeyi bir Türk gibi bildiğini iddia eden zât “destür!” (çekilin) sözcüğünü “bestür!” diye mi telaffuz eder?* “.

Fikret, bu dil yanlışından sonra, Loti’nin örf ve adetlerimizle ilgili bilgisinin de sınırlı hatta yanlış olduğunu örneklerle gösteriyor. Bu örneklerden biri de, Loti’nin Aziyade ile birlikte yaşarlarken, kızın her sabah yataktan kalkınca kırmızı bir boya ile “tırnaklarının ucunu” boyamak için onca zaman harcadığını ifade etmesi; Fikret bu betimlemeyi “*zavallı aşık, bizim memleketlerde kına yakıldığını duymuş, bu boyanın parmaklara konduğunu da öğrenmeyi başarmış, ancak kullanım tarzını, işte onu öğrenmeyi başaramamış. Romanını yazarken düşünmüş, taşınmış, sonunda kadınların her sabah kına ile tırnaklarını boyadıklarına hükmetmiş, öylece yazmış ve vatandaşlarına kabul ettirmiş, inandırmış. Hem o kadar kabul ettirmiş ki kendisini Doğunun örf ve adetlerini en ince detaylarıyla bildiği için alkışlamışlar*” diyerek yorumluyor.

Tefik Fikret’in eleştirel görüşleri bu örneklerle de sınırlı kalmıyor. Bir Türk’ün bu romanı okuduğu zaman, daha isminden kuşku duyacağını, çünkü Aziyade’nin bir Türk ismi olmadığını, yayımlandığı zaman bilgisine değer verdiği bir tanıdığının “*Dilimizde böyle bir isim yok, ancak sözcük var, bunun yalnız “A’sı ziyade”* (A’sı fazla) dediğini hicvederek anlatıyor.

Tefik Fikret, Aziyade başlıklı makalesinde ise Loti’nin romanında özellikle İngiltere’de bulunan kızkardeşine ve dostlarına yazdığı mektuplarda İstanbul’u, Türk yaşamını ve yaşadıklarını anlatırken “kıvırdığı yalanlar”a , “satmak istediği bilgiçliğe” değiniyor: Yazar, Loti’nin üç aydan beri hâlâ İstanbul’a gelemeyen

Aziyade' yi dört gözle beklerken, bir yandan da Rebeka adında bir Yahudi kızıyla gönül eğlendirdiğini, kadının arkasından sabahlara kadar sokaklarda, mezarlıklarda dolaştığını, hattâ bir gece yine mezarlıktan geçerken eli sopalı, beli silahlı bekçinin kendisini soymak istediğini söylediğini aktararak “ *bundan varmak istediği İstanbul'da gece bekçilerinin bile yoldan adam çevirdiklerini anlatmak olacak !*” diyerek Loti'nin gerçekleri çarpıtığından, adetleri, ahlak kurallarını arzusunun göre değiştirdiğinden yakınıyor: “*Adetler, ahlaklar arzusunun göre değişiyor; sokaklar istediği zaman tenhâ, istediği zaman kalabalık oluyor; semtler, binalar, binaların konumları bile onun keyfine göre yer değiştiriyor: Loti'nin Azarkapı dediği Azapkapısı Eyüp'ün karşısına, câmi meydanı iskelesinin yanına geliveriyor!*”. Bu yanlışlara, “çarpıtma” ve “yalanlara” bir başka örnek de, romanın baş kişisi Loti'nin, bir gün, atının üzerinde Ortaköy'den dönüşünde yanından geçen, içinde üç güzel hanımın oturduğu bir arabada gördüğü , hanımların en güzeli olan ve kendisine iltifat eden, adını ertesi gün öğrendiği Seniha hanımın tebessümle kendisini selamlamasını, Doğu'da kadınların yabancılara karşı çok lütüfkar davrandıkları, gözü açık bir gencin bunlardan fazlasıyla yararlanabileceği şeklinde yorumluyor ve şöyle diyor: “*...Benim İstanbul'daki konumum, Türkçeyi ve türk adetlerini bilmem, özellikle eski kilitlerle kapanan güvenli evim, bu gibi girişimler için çok uygundu. Eğer isteseydim, evim bu eşsiz güzellerin gidip gelecekleri bir yer olurdu.*” (s.107). Aziyade'yi bir saflık simgesi olarak gören Loti İstanbul'da yaşayan öteki kadınlara aynı hoşgörülü gözle bakmamaktadır. Özellikle Beyoğlu-Boğaziçi'nin paşa ya da yüksek derecede görevli eşleri, haremde yaşasalar bile onun için Avrupa'lı kadınlar kadar iticidirler . Bunları “ *boşluktan, sıkıntıdan patlayan ve ister Avrupa'lı, ister kayıkçı ya da uşak, karşularına çıkan ilk erkeğe kendini teslim hazırlar kimseler* “ olarak görür. Orhan Koloğlu “*Loti'nin Kadınları- Osmanlı Hareminin Gizemli Dünyası*” adlı yapıtında Loti'nin bu kaniya varmasını biraz önce sözünü ettiğimiz, hemen herkesin tanıdığı, “haremlerde skandallarıyla ve cezalandırılmazlığıyla ün yapmış çapkın bir kadın” olan Seniha Hanım'a bağlar.

Tevfik Fikret daha pek çok örnek verdiği makalesinde, romanın hemen her sayfasındaki “yalan” ve “uydurmaların”, Avrupalıların Türkçeyi, Türklüğü bilmediklerine, bilir bilmez söyledikleri sözlerin ise yanlış, iftira olduğuna Loti'nin Aziyade adlı romanının çarpıcı bir örnek oluşturduğu değerlendirmesini yapıyor.

Bütün bu olumsuz eleştirilerde, T. Fikret'in Loti'ye yaklaşımı, duygusal düzeyde kalmış, Loti'yi “kendine acıma duygusundan kurtulmuş”, değerlerinin farkına varmış, Batı'ya bu anlamda başkaldıran bir Osmanlı aydını olarak, kişisel özelemlerine, ütopyasına uygun, gerçeklerden sapmış bir söylemle metin oluşturduğu için yargılamaktadır. Eleştirisinde, “*kimi zaman insanın isyan ederek kitabı elinden fırlatası geliyor*” demesine karşın Fikret, “*kalemle değil sanki bir peri kanadından koparılmış tüyle yazılmış*” bu “yalancı sayfaların” yine de

kendisini etkilediğini itiraf ediyor, Loti’nin üslubuna ve anlatımındaki büyüleyici güzelliğe hayranlığını “*İşte sih-i beyân! İşte câzibe-i üslûb! Loti size istemediğiniz, inanmadığınız, âdetâ hiddetlendiğiniz bir kitabı zorla okutuyor, seve seve okutuyor.*” (s.106) diyerek ifade ediyor.

Fikret’in eleştirileri, zaten roman kahramanlarının kimlikleri, onların yaşayış biçimleri ve böyle bir serüvenin gerçek olamayacağı üzerinde yoğunlaşıyor. Fikret’in bu eleştirilerinde haklı olduğunun kanıtı ise 1923 yılında, Loti’nin ölümünden sonra “L’opinion” dergisinde “*Aziyade hakkındaki gerçek*” başlığıyla bir Fransız tarafından kaleme alınan yazıdır. Selanik günlerinde Loti ile aynı gemide bulunan bir subay olan yazar, yazısında aynen şöyle diyor : “*Loti’nin Aziyade’yi yazdığı sırada Hıristiyanlarla Müslümanların ilişkileri onun bize anlattığından çok farklıydı. Bize sunulan kibar fahişeler ya Ermeni ya da Rum’du. İster aşağı tabakadan, ister yukarı tabakadan olsun Müslüman kadınların hiçbiri Avrupalılarla yüzü açık konuşmazlardı, zira din ve ahlak kuralları yüzlerini örtmelerini zorunlu kılar. Hele aynı haremın kadınları, kendi aralarında birbirlerini öylesine kontrol ederler ki, hiçbir kaçamak mümkün değildir. Ayrıca, Aziyade’nin yazarı ne derse desin harem ağaları son derece uyanık gözlemcilerdir ve böyle bir olayı hemen efendilerine bildirirlerdi. O dönemde uzun yıllar İstanbul’da ve Ortadoğu’da yaşadım. Tek bir istisnayla karşılaştım. O da Avrupa usulü yetişmiş, birkaç yabancı dil bilen, yabancıları yüzleri açık kabul eden Haydar Paşa’nın kızlarıydı. (...) Hareme girmeye ve Müslümanlarla ilişki kurmaya çalışmış çok Levanten tanıdım. Hiç biri bunu başarabildiğini söylemedi (...)*” Bu değerlendirme, Aziyade’nin Müslüman olmadığı gibi, bir Türk’le de evli olmadığını düşündürüyor. Yazar ayrıca, Türk kadınlarının hiç tanımadığı bir özgürlüğü Loti’nin kahramanına tanınmasının nedenin Aziyade’nin gerçekte bir kadın olmadığı, Loti’nin de romanını yazdığında o zamanki anlayışı ve yaşayış biçimini sadakatle yansıtmayı hedefleyerek bir erkek kahramanı seçtiğini, ancak yayıncıların karşı çıkması üzerine gerekli değişiklikleri yaptıktan sonra romanını yayınlatabildiğini anlatıyor. Gerçekten de Aziyade yazıldıktan uzun yıllar sonra basılabiliştir. **Orhan Koloğlu** ise, kitabında, Aziyade’nin kimliği konusundaki kuşkularını şöyle dile getiriyor : “*Genç kadının mezar taşında “Abdullah Efendi kızı Çerkez Hatice Hanım” yazılıdır. İslam’da kadın evlendikten sonra babasının adıyla değil, kocasının adı ile anılır. Demek ki Hatice/Aziyade iddia edildiği gibi evli değildi ve bir haremdede bulunmuyordu.*” (s.61)

Türk kadınlarının yaşadığı mekânın betimlenmesi, gelenek ve göreneklerin gözlenmesi gibi temalarıyla “oryantalist” çizgide roman yazmayı sürdüren Loti’nin 1906 yılında yayımlanan “*Mutsuz Kadınlar*” (“*Les Désenchantées*”) romanının aldığı olumsuz tepkiler de küçümsenmeyecek boyutta. Bu kez toplumun en üst tabakasının haremını ve üç mutsuz kadının yaşam öykülerini

anlatmaktadır Loti. Romanın yayınlanmasıyla birlikte , Yahya Kemal, Abdülhak Şinasi, Ömer Lütfü gibi o yıllarda Paris’te bulunmuş Türk aydınlarından büyük tepkiler gelir. Bu araştırmamızda bunlardan yalnızca ikisine, “*Meşveret*” dergisinde yayınlanan yazısıyla **Ahmet Rıza**’nın ve “*İctihad*” dergisindeki eleştirisi ile **Ömer Lütfü**’nün görüşlerine yer vereceğiz. Ahmet Rıza , “*Mutsuz Kadınlar*” romanını, İstanbul manzaralarının betimlenmesinde ne kadar başarılı buluyorsa, haremi anlatışında ve Müslüman kadının sadece yüzünü değil, ruhunu da örten peçeyi kaldırma savında o oranda hatalı buluyor: “*Loti’nin bir roman yazdığını, fantezilere başvuracağını gözardı etmiyoruz. Ama, ya kahramanların kimlikleri?*”...İşte, bu konuda yoğunlaşan eleştirilerinde şöyle demektedir Ahmet Rıza: “*Aziyade bu güzel yaratıkların ilk örneğidir. Ama inanılması imkansız derecede hatalı, neredeyse sahtedir. Şimdi de sıra Cenana, Melek ve Zeynep’de. Doğu kadınlarını yansıtmak iddiasındaki bu naturalizm çabasında Türk olan sadece bu üç isimdir.*” “*Loti’ye göre, diye devam ediyor Ahmet Rıza, Türk kadınlarına Folibergère’in ya da Olympia’nın kaldırımında geceleri açan sokak fahişelerinden daha kolay yaklaşılabiliyor ve aşk yapılabiliyor (...)* Müslüman haremelerini Avrupa’lı olmak şartıyla erkeklerin canı çektiğinde girebileceği yerler saymak gibi garip bir fikre nereden varmıştır ?” (aktaran: Orhan Koloğlu s. 118)

Bu romanı abartma, yapay ve gerçekdışı sayan bir başka yazar ise **Ömer Lütfü**. 1907’de *İctihad* dergisinde yayınlanan eleştirisinde, “*romanın baş kişisi André Lheroy’nin anlatmak istediği yüzyıllardır gelenek, ve kurallar içinde boğulan, devinimsiz, durağan bir yaşama uyma zorunluluğuyla bunalan bu mutsuz kadınların, aniden, üzerlerinden geçen Batı rüzgarının etkisiyle, “bilgi” nin verdiği acıyla uyanışları, bastırılmış arzu ve istekleri, varolma çabalarıdır. İyi güzel de!... bu tür acıları yaşayanlar yalnız Türk kadınları mıdır? Ama görünüşe bakılırsa, bizim kadınlarımızın yaşadıkları daha özel bir durum. Onlar, Loti’ye göre, hareme kapatılmış, sokağa çıkmaları, özellikle de erkeklerin buldukları yerlere gitmeleri yasaklanmış, güneş ışığından yoksun kişiler. Bu da onların acılarını daha dayanılmaz kılıyor. Başka bir deyişle, kadınlarımızın en çok yakındığı harem hayatı. Eskiden eğitimsizdiler, bizim onlara yaşattığımız tahammül edilmez acılara! katlanıyor, bu şartları kabulleniyorlardı. Oysa bugün, eğitilmiş, bilgili, kültürlü kişiler olarak yaşadıklarının bilincine varıyor, herşeyi daha iyi idrak edebiliyor, artık boyun eğmiyorlar . Bu söylediklerime, André Lheroy (Loti) hiç kuşkusuz “yanlış anlaşıldım” diyerek karşı çıkacak, bunu biliyorum. Diyecek ki, “görüştüğüm bu zavallı üç kadının istekleri son derece alçakgönüllü, sıradan istekler. Hak olarak istedikleri en fazla onlara daha çok güvenilmesi, sorumluluk verilmesi, düşününen, özgür varlıklar olarak kabul edilmeleri, yüzleri örtülü bile olsa, erkeklerle birarada bulunup sohbet edebilmeleridir.” Ömer Lütfü, Loti’nin vereceğini düşündüğü bu cevaba “*Ama Türk kadınları bunlara zaten sahiptir !*” diyerek karşı*

çıkıyor . “Kadınlarımızın hava karardıktan sonra dışarıya çıkmaları yasak olmadığı gibi, geceleri erkeklerden daha fazla gezerler. (...) Bütün bunları söylerken, kadınlarımızın sürdürdükleri yaşamın en iyisi, en ideali olduğunu iddia etmiyorum. Ancak, André’nin iddia ettiği gibi, kadın arkadaşlarının istekleri hiç de alçakgönüllü istekler değildir. Onların, büyük olasılıkla, kafalarından geçen başka şeylerdir, bu tür istekler bir süre daha gerçekleşmesi mümkün olmayacak şeyler. Onlar, daha çok salon yaşamını özlüyorlar, Avrupalılar gibi balolara gitmeyi arzuluyorlar, öyle ki bunun için dayanılmaz bir istek duyuyorlar.” (s.216) Bütün bu görüşler doğrultusunda, Ömer Lütfü, söz konusu bu kadınların Türk olamayacakları gibi ortalama bir Avrupalıdan çok, olsa olsa Parisli bir “monden” kadının yaşam tarzını, ruhunu yansıttığını ileri sürmektedir.

Koloğlu, Loti’nin mektuplarından hareketle yazdığı kitabında, Loti’nin gerek Türk kadınları, gerekse Türk gelenekleri ve yaşam tarzı konusunda ileri sürdüğü görüşlerdeki tutarsızlıkların nereden kaynaklandığının daha iyi anlaşılabilmesi için Loti’nin kişiliği ve inançları üzerinde dikkatle durulması gerektiğini düşünüyor ve Loti’nin kendine özgü kişiliğini ve bunalımının nedenlerini şöyle yorumluyor: “Loti’nin hareketli yaşamıyla, hareketsizliğe özlemi kişiliğindeki iki “ben” in varlığını düşündürüyor. Biri yüzeysel ve rüyada yaşayanların keyiflerine kendini terketmiş, öteki daha derindeki, gözlemleyen, karşılaştıran ve değerlendirirken zevk alan ikinci “ben”. Yazarın bu iki “ben” arasında bocalaması, birini ötekine tercih edememesi ‘ daha tam anlamıyla Müslüman olamadım, kendimi derviş farzediyorum, bu beni eğlendiriyor’ derken kendini tam olarak Doğu’lu gibi hissedemiyor, ancak Avrupa’ya gittiğinde de yabancılık duygusu çekiyor ve derviş rolünü oynamayı sürdürüyor olması, sokakta başına bir fes geçirmesi, Rochefort’daki evinde şalvar ve cepkenle dolaşması bu iki kişiliğin örneklerini oluşturuyor”. Koloğlu’na göre Loti’nin Türkiye’de giyinişinin de tam bir Doğu’lu gibi görünmesine yeteceğini söylemek mümkün değildir : “Sıradan bir insan sayılmak iddiasıyla giydiği şeyler, halktan insanların ancak bayramlarda, özel günlerde giydiği sırmalı, işlemeli giysiler. Normal bir zamanda bunlarla sokakta dolaşırken farkedilmek daha kolaylaşır.” (s.64)

Yukarıda aktardığımız tüm eleştirilerde, Loti’nin, dönemin Osmanlı toplumunda harem yaşamından tutun da, tüm örf, adet, yaşayış ve davranış biçimlerine ilişkin olarak aktardıklarında büyük çelişkiler olduğu vurgulanmaktadır. Bu çelişkilerin nedenlerinin daha iyi kavranabilmesi için Koloğlu’na göre, Loti’nin kişiliği kadar inançları üzerinde de durulmalıdır. Öncelikle Avrupa’da giderek artan İslâm düşmanlığı karşısında Loti’nin tavrını ve İslâm’a hoşgörüsünü , onun dini inançlarına bağlıyor Koloğlu : “Ateist olduğu düşünülebilir, ama değildir. Aksine kadercı bir yanı var ve İslâmı dışlamaması da bundan kaynaklanıyor. Protestan olması bu yumuşaklığı bir ölçüde izah edebilir,

ama yetersizdir. Hümanist bir yanı da var. İnsanların baskı ve zulüm altında tutulmaması, zorlanmaması gerektiğine inanıyor. (...) Ancak , onu antiemperyalist gibi algılamak da yanlış olur.”

Koloğlu'nun nesnel olan bu yaklaşımlarındaki “*Loti’yi antiemperyalist gibi algılamak da yanlış olur*“ değerlendirmesi Nazım Hikmet ‘in 1925 ‘de yazdığı “Pierre Loti” başlıklı şiiri ile örtüşmekte. **Nazım Hikmet**, Tevfik Fikret’in makalesinden yıllar sonra kaleme aldığı bu şiirinde çok daha değişik bir Loti portresi çiziyor. Her ne kadar, o yıllarda, Avrupa’nın emperyalist politikalarına hizmet eden bir anlayış olarak görülen ve Batı’nın üstünlüğüne ve Batı’nın Doğu halkları üzerindeki hakimiyetini meşrulaştırmasına dayanan, Filistin asıllı Amerikalı profesör **Edward W. Said**’in geliştirdiği “*Oryantalizm*” söylemi günümüzdeki açıklığıyla tartışılmıyor olsa da, Nazım Hikmet, yaratılan Doğu imgesine herşeyden önce Doğu’nun yekpare bir bütünlük oluşturamayacağı savıyla karşı çıkıyor. Batı’yı yargılamaksızın, daha ideolojik, daha evrensel, marksist bir çerçeveden bakarak, Loti’nin yarattığı Doğu imgesinin gerçeklerle hiç de bağdaşmadığını, Şark’ın yalnızca “*Esrar ! / , tevekkül !/ , kısmet !/ , kafes, han, şadırvan !*” dan, “*gümüş tepsilerde rakeden sultan !*” dan , “*burunları kınalı kadınlar*“ dan, ezan okuyan “*yeşil sarıklı imamlar*” dan ibaret olmadığını “*ne dün / ne bugün / ne yarın / böyle bir şark / yoktu / olmayacak !*” dizeleriyle dile getiriyor. Ayrıca, Nazım Hikmet şiirinde, Loti’nin hem “oryantalist” akım içinde hareket etmesi, hem de Avrupa’nın kendi tarihsel gerçeklerini “gerçek budur, bundan başka olamaz” dayatmasından rahatsızlık duyarak, Türklerin savunuculuğuna soyunup, kendine Türklerin manevi yaralarını saran kurtarıcı misyonu yüklemesine duyduğu öfkeyi “*Sen Piyer Loti! / Sarı muşamba derilerimizden / birbirimize / geçen/ tıfusun biti / senden daha yakındır bize / Fransız zabiti!*”, ya da “*Çürük Fransız kumaşlarını / yüzde beşyüz ihtikârla şarka satan :/ Piyer Loti!*” gibi çok ağır ve eleştirinin çok ötesine geçen bir biçimde dile getirmektedir. Burada, oryantalizm ve emperyalizm kavramlarının içerdiği açık ya da gizli sömürü arzusu, Loti’nin Türklerle ilgili olarak yaşadıkları, yapmak istedikleri ve yaptıklarıyla örtüşme de, Nazım Hikmet , onun Avrupa emperyalizminden çok ayrı düşünülmemesi gerektiğine dikkati çekmek istiyor. Nazım Hikmet’in bu savı, öyle görünüyor ki, Loti’nin İstanbul’da ve Doğu gezilerinde daima resmi, askeri ya da diplomatik bir görevle ülkesini temsilen bulunduğunu anımsatmak için.

Sonuç olarak, tüm bu olumsuz değerlendirmelerin ışığında, yazarların eleştirilerinin özellikle, Loti’nin kişiliği ve “tarihsel gerçekleri saptırdığı” yönünde ağırlık kazandığını görüyoruz. Oysa, Loti’nin, aslında bir sosyolog, bir etnolog, ya da bir antropolog olmadığı, onun yalnızca bir romancı olduğu ve yazdıklarının da roman, yani birebir gerçekle örtüşmemesi doğal olan bir yaratı

olduğu nedense bu yazar ve eleştirmenlerimiz tarafından görmezden gelinmiştir. Onların , Loti’nin romanlarında gerçeği, yalnızca gerçeği yansıtmaması gerektiği gibi bir beklenti içinde oldukları gözlemlenmiştir.

KAYNAKÇA

Fikret, Tevfik. (1898). “Ecnebler ve Türkçemiz”, *Servet-i Fünûn Dergisi*, Sayı 401.

Fikret, Tevfik. (1898). “Aziyâde”, *Servet-i Fünûn Dergisi*, Sayı 402.

Koloğlu, Orhan. (1999). Loti’nin kadınları – Osmanlı haremının gizemli dünyası, *Dünya yayınları*, Yaşantı Dizisi: 1, İstanbul.

Loti, Pierre. (1967). Aziyade, çev. Nahit Sırrı, İstanbul, *Hüseyin Hilmi Kitabevi*, 1967.

Loti, Pierre. (1949). Aziyadé, Paris, *Librairie Calmann-Lévy*.

Lütfü, Ömer. (1907). “Les Désenchantées”, *Idjtihad, Revue Sociale et Littéraire de l’Orient et de l’Occident*, No: 3 , pp. 213-216

Said, Edward. (2000). Oryantalizm Eleştirileri, *İlkbahar Yayınevi*, İstanbul.

Said, Edward. (1991). Oryantalizm, *Pınar Yayınları*, İstanbul.